

aatti on suhteessa pääomaan oikeudeton, omaisuudeton ja moraalisesti koditon liike, joka on ratkaisemattomassa ristiriidassa porvarillisen yhteiskunnan kanssa. Se on aina tuomittu ottamaan pääomalle alistetun työläissubjektin aseman yhteiskunnassa. Tämän alistussuhteen ylittämiseksi tarvitaan sosialismin ongelmista vapaata kommunismia, jota Marx edusti.

Proletariaatin tavoite oli Marxille palkkatyöstä vapautuminen. Tämä näkemys on kirjoittajien mukaan ”asetettava vastakkaiseksi kaikelle työetiikalle, joka on tunnettava takaisin sen työväenliikkeelle lahjoittaneen kristillisen pastorin peräsuoleen sekä vasemmiston mustasukkaisesti varjeleman valtion kurkkuun” (26). Kaikelle porvarillisen yhteiskunnan tarjoamalle työetiikalle on siis käännettävä selkä pakenemalla niistä tiloista, joissa pääoma työntää ahnaat näppinsä

työläisen elämään. On myös luovuttava kaikesta valtiolähtöisestä nykyvasemmistolaisuudesta, jonka ajan kirjoittajat katsovat auttamattomasti olevan ohitse.

Teos keskustelee oivaltavasti nykyvasemmiston ongelmista, mutta kompastelee samalla pahan kerran rakentamalla itse sellaisen sosialismin peikon – valtiota, ay-liikettä ja reformeja kumartavan vasemmistokonseptin –, jota en ainakaan itse todellisuudesta tunnista. Kirjoittajat eivät pyrkimyksensä huolimatta pysty ohittamaan sitä Marxin yllä leijailevaa haamua, josta he yrittävät irtautua. Tämä ei kuitenkaan tee kirjan maalailemia kommunistisia luokkataistelustrategioita yhtään vähempää kiinnostaviksi.

Kaikesta eteerisyydestään huolimatta Vähämäen ja Virenin ehdottamat työstä pakenemisen strategiat ja moraalille haistattelun muodot tuntuvat raikkaan nihilistisiltä. Ny-

kyisen arvo-, vastuu- ja työmoraalipuheen keskellä ne pistävät jopa hylkymään. Ne eivät ole vain metafysisistä hahmottelua, vaan vahvoja vihjauksia siitä, mitä kaikkia yhteiskunnallisen toiminnan ja tuotannon periaatteita voitaisiin haluttaessa organisoida poliittisesti toisin. Kirjan yksi vahvuus onkin haastaa ajattelemaan todella arkipäiväisiä asioita vaihtoehtoisella tavalla – aivan kuten sameiden vesien profeetta Marx teki.

Kirja ei tyhjene edellä esitelyihin teemoihin. Teksti on kauttaaltaan älyllisesti rikasta ja summaa Marxin ajattelua huomattavan laajasti. Se on olemukseltaan varsin kulmikas, eikä edes Marxin esituntemus tee siitä kaikin paikoin helposti avautuvaa; kirja liikkuu hieman myös takakan- nassa mainitun akateemisen patsastelun rajoilla. Toisaalta kirjoittajat haistattavat tyylilleen uskollisena pitkät trendikkäille helppouden vaatimuksille.

HEIKKI KUJANSIVU

Kertomuksellisen käänteen filosofiaa

Hanna Meretoja, *The French Narrative Turn. From the Problematization of Narrative Subjectivity in Alain Robbe-Grillet's Dans le labyrinthe to Its Hermeneutic Rehabilitation in Michel Tournier's Le Roi des Aulnes*. Turun yliopiston julkaisuja B: 329. Turun yliopisto, Turku 2010. 337 s.

Viime vuosina kulttuuri- ja yhteiskuntatieteissä on paljon puhuttu kertomuksellisesta käänneestä. Hanna Meretojan ranskalaisen kirjallisuuden kertomuksellista käännettä käsittelevä väitöskirja palauttaa käsitteen itse kirjallisuuteen ja sen tutkimukseen. Työn perusväite on, että ranskalaisessa kertomakirjallisuudessa tapahtui 1970- ja 1980-luvuilla tarinoiden paluu. Kirjallisuuden sallittiin taas kertoa tarinoita. Samalla keskeiseksi tuli ajatus uudeltaisesta kertomuk-

sellisuuteen perustuvasta subjektiudesta. Tämä paluu ilmeni esimerkiksi Michel Tournierin ja J.-M. G. Le Clézian teosten nousussa kirjallisuuden keskiöön, jota aiemmin hallitsivat uuden romaanin edustajat.

Meretojan tutkimus on viime vuosien filosofisesti kiinnostavimpia kirjallisuustieteellisiä väitöskirjoja. Se on myös aiheensa ja aineistonsa käsittelyn osalta kirjallisuudenfilosofinen tutkimus, jossa tekijä kertomuksellisen subjektin käsitteeseen keskittyen lukee aineistoaan suh-

teuttamalla sitä erilaisiin filosofiin käsityksiin. Työ on yleisesti ottaen erinomainen ja mainiosti kirjoitettu väitöstutkimus ottaen huomioon lajityypiltä meillä edellytetyt muodolliset seikat, oppineisuuden osoittamiset ja muut pakolliset kunnianosoitukset. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole arvioida tutkimusta yksityiskohtaisemmin väitöskirjana vaan keskittyä lyhyesti pariin tutkimuksen ansiokkaasti esiin nostamaan asiaky- symykseen.

Kertomuksellisen käänteen kertomukset

Yleisesti, ja erityisesti kirjallisuuden tutkimuksessa, kertomuksella tarkoitetaan tarinan esitystä. Sellaisena se on varsin yksinkertainen asia. Tarinan kertomisella on aina ajallinen ulottuvuus. Se esittää jonkin asian vaiheet tai tietyn tapahtumasarjan ja sillä on alkunsa ja loppunsa, joka voi olla vain kertomistapahtuman tai kertovan tekstin alku tai loppu. Kertomus on siten esitys, joka koostuu ensisijaisesti näiden vaiheiden tai tapahtumasarjan esittämisestä, vaikka siihen sisältyisi muitakin esitystapoja, esimerkiksi kuvausta.

Kertomuksellisesta käänteestä puhuttaessa kertomus voi viitata tähän kirjalliseen perusmerkitykseen, mutta samalla se voi tarkoittaa alasta riippuen hieman eri asioita. Esimerkiksi yhteiskunnallisessa tutkimuksessa kertomukset tarkoittavat useimmiten joko valmiita tai kerättyjä kertomusaineistoja. Näiden aineistojen tapauksessa niiden hahmottamisella ja tutkimisella kertomuksina on suurempi merkitys kuin sillä, koostuvatko ne muodollisesti kertomuksista. Filosofia puolestaan kertomuksellisuus voidaan liittää esimerkiksi itseyteen henkilön identiteetin mahdollisesti muuttuvana osana, jolloin kertomus viittaa tapaan, jolla ihmisyyksiä hahmottaa itseään eri elämänvaiheissaan. On selvää, ettei kertomuksella välttämättä tarkoiteta kaikissa näissä tapauksissa samaa asiaa ja etteivät kertomuksen eri käytöt painota käsitteen samoja puolia.

Myös kirjallisuuden tutkimuksessa kertomuksen käsitteeseen lisätään usein erilaisia täsmentäviä määreitä tai painotuksia. Hyvä esimerkki tällaisesta kertomuksen teoretisoinnista on Walter Benjaminin esse *Der Erzähler* vuodelta 1936. Benjamin aloittaa esseensä toteamalla, että kertomisen taito ja sitä myötä kertojat ja kertomukset ovat

tulossa tiensä päähän. Käyttäen esimerkkinään Nikolai Leskovia Benjamin määrittelee kuitenkin nämä kertojat ja heidän kertomuksensa erottamalla heidät modernin romaanin ja muiden lajien edustajista sekä erityisesti tiedosta (*Information*) ja sen välityksestä totuuden lähteenä. Tiensä päähän tulleet kertojat paljastuvat lopulta keskiaikaisiksi hahmoiksi ja heidän kertomuksensa eräänlaisiksi yhteisön koko perinteisen viisauden kokoaviksi ja sitä välittäviksi päättymättömiksi tarinoiksi. Kertomus ei siten ole enää mikä tahansa tapahtumasarjan esitys vaan tiettyyn aikakauteen ja sen yhteiskunnalliseen todellisuuteen sidoksissa oleva esitystapa. Benjaminille kertoja ja hänen kertomuksensa edustavatkin samalla sekä muista poikkeavaa kirjallisuudenlajia että kerronnan perusmuotoa ja näin myös kaiken kertomakirjallisuuden perustaa.

Meretojan tutkimus tuo mainiolla tavalla esille tämän kertomuksen käsitteen moninaisuuden ja toisaalta sen väistämättömän tosiasian, että puhuessamme kertomuksista puhumme aina *jonkinlaisista* kertomuksista. Samalla tutkimus osoittaa, että mitään neutraalia tapaa puhua kertomuksista ei ole. Yhtäältä tutkimuksessa osoitetaan, että Robbe-Grillet'n romaanien rakentuminen ja niiden ”kertomuksen vastaisuus” perustuu osin yhdenlaisen, realistisen periodityylin mukaisen tai sellaiseksi ajatellun kertomustyyppin vastustamiseen. Toisaalta myös tutkija joutuu aina operoimaan jonkinlaisella kertomuksen käsitteellä. Meretojan tapauksessa kertomus määrittyykin ennen kaikkea (kuvitteellisen) maailman jäsentämisenä ”koherentiksi tilallis-ajalliseksi jatkumoksi” (59) ja kronologisena tarinana, jossa esitetyt tapahtumat yhdistyvät merkitykselliseksi kokonaisuudeksi. On selvää, että näin käsitteellistetyn kertomuksen pohjalta Robbe-Grillet'n fragmentaariset

ja toisteiset romaanit näyttävät vähemmän kertomuksellisina kuin Tournierin romaanien fabuloiva kerronta ja yhtenäisempi rakenne. Osana kertomakirjallisuuden perinnettä Robbe-Grillet'n romaanit ovat kuitenkin nekin jonkinlaisia kertomuksia (mitä tutkimus ei suinkaan kiistä). Kirjallisuuden kertomuksellisessa käänneessä on siten pohjimmiltaan kyse tietyyntyyppisten tarinoiden paluusta tai käänneestä kohti tietynlaisia kertomuksia.

Samalla voidaan kysyä, kohtaako tämä kirjallisuuden käänne yleisemmän kertomuksellisen käänteen? Ovatko Meretojan – ja yleisesti kirjallisuuden tutkijoiden, myös allekirjoittaneen – käsitteellistämä kertomus ja hänen tarkastelemaansa konkreettiset kertomukset sama asia kuin kertomuksellisen käänteen kertomukset? Voidaan ajatella, että näin ei ole ainakaan aina. Kuten sanottu, yhteiskunnallisessa tutkimuksessa aineiston hahmottaminen ja lähestyminen kertomuksena on usein tärkeämpää kuin sen kertomuksellinen luonne. Filosofiset kertomuksellisuutta korostavat näkemykset tuntuvat puolestaan usein käyttävän käsitettä (konkreettisten kertomusten näkökulmasta) metaforisesti eräänlaisena potentiaalisena kertomuksena. Tämä näkyy hyvin Meretojan lainaamasta Seyla Benhabibin kertomusverkkojen ajatuksesta, johon Benhabib sijoittaa esimerkiksi ”perhe- ja sukupuolierotomukset” sekä ”kollektiivisen identiteetin makrokertomuksen”, joista mitään ei sellaisenaan kuitenkaan ole missään yksittäisenä kertomuksena (241). Benhabib vaikuttaakin katkelmassa puhuvan lähinnä diskursseista, kulttuurisista puhetavoista, ei varsinaisista kertomuksista. Myöskään henkilön identiteetin kertomuksellisen tai kerrotun puolen ei voi – tai ei pidä – ajatella edellyttävän jonkinlaista edes hetkellisesti valmista oikeaa (aktuaalisesti kerrottua) kertomusta. Me kaikki voimme toki

kertoa kertomuksemme, mutta monikaan ei sitä tee. Silti ajatuksena on, että kaikkien identiteettiin sisältyy kertomuksellinen puoli. Käytännössä tämä kertomuksellisuus tarkoittaa vain, että osa identiteetistämme muodostuu siitä, että teemme itsellemme ja muille selkoa siitä, keitä olemme. Asioiden kertomuksellistaminen on siten useimmiten eri asia kuin niiden kertominen siitäkin huolimatta, että molemmissa on kyse kokemuksen merkityksellistämistä. Toisaalta kokemusta voi merkityksellistää muutenkin kuin kertomalla siitä. Kaikki kokemus ei ole kertomuksellista, kuten Meretoja toteaa.

Filosofian kirjallisuus ja kirjallisuuden filosofia

Toinen asia, jonka Meretojan tutkimus nostaa esiin, koskee filosofian ja kirjallisuuden suhdetta. Vaikka erityisesti mannermaisessa perinteessä on jo jonkin aikaa vaihtelevin tuloksin korostettu kirjallisuutta ajatteluna, suurin osa kirjallisia teoksia hyödyntävästä filosofiasta huomioi nämä teokset tai niiden jotkin piirteet edelleen lähinnä esitettyjen filosofisten ajatusten tai kysymysten esimerkkeinä. Filosofisesti suuntautuneilla kirjallisuudentutkijoilla on vastaavasti usein tapana sovittaa erilaisia filosofisia käsityksiä kirjallisiin teoksiin ja näin nähdä ne jonkin tietyn filosofisen näkemyksen kuvituksena. Tai sitten he siirtävät kirjalliset teokset tutkimuksen marginaaliin – satunnaisiksi esimerkeiksi – ja ryhtyvät filosofoimaan, kuten käy esimerkiksi aiheeseen liittyvässä Anthony Cascardin teoksessa *The Subject of Modernity* (1992). Tosiasia kuitenkin on, että esimerkiksi modernin subjektin tai individualismin historiaa on mahdotonta sovittaa pitävästi (yleiseen) kirjallisuuden historiaan. Sama pätee lähes kaikissa tapauksissa myös yksittäisiin näkemyksiin ja teoksiin. Kirjallisuudella

ja filosofialla on omat historiansa, mikä ei tarkoita, että ne olisivat vain ja yksinomaan niiden sisäisiä historioita.

Tämän kirjallisuuden ja filosofian suhteen pohjalta herää kysymys, voidaanko suhteen epäsymmetrisyydestä päästä eroon? Meretojan tutkimus on tässä suhteessa esimerkillinen, koska siinä sekä tehdään filosofista kirjallisuudentutkimusta että määritellään sitä. Sen voi siten ajatella tuovan ilmi filosofian ja kirjallisuuden suhteen koko monimutkaisuudessaan.

Monien mannermaisten ajattelijoiden tapaan Meretoja näkee kirjallisuuden yhtenä ajattelun muotona. Sellaisena se rinnastuu esimerkiksi filosofiaan. Näiden kahden ajattelun muodon suhde määrittyy tutkimuksessa ennen kaikkea jännitteisenä ja monimutkaisena suhteena, mikä tarkoittaa, etteivät kirjalliset teokset edusta tai pyri edustamaan mitään yksittäisiä filosofisia näkemyksiä koherentilla tavalla. Tämä näkyy hyvin myös tutkimuksen käytännössä. Vaikka Meretoja tarkastelee teoksia suhteessa erilaisiin näkemyksiin, hän ei pyri sovittamaan niitä keskenään. Esimerkiksi Robbe-Grillet'n teoksissa voidaan havaita tiettyjä fenomenologiasta tuttuja painotuksia, mutta se ei tarkoita, että hän olisi fenomenologinen kirjailija, kuten osa aiemmasta tutkimuksesta on pyrkinyt osoittamaan. Myös Tournierin romaani poikkeaa sille läheisistä filosofisista näkemyksistä erityisesti kertomuksille asetettujen eettisten taustaoletusten suhteen. Tässä mielessä, tulkinnan käytännön tasolla, filosofisten näkemysten ja kirjallisten teosten suhde pysyy jännitteisenä.

Toisaalta Meretojan tutkimusta ohjaa ajatus kertomuksellisen subjektin ongelmallisuuden muuttumisesta sen rehabilitaatioksi, joka vastaa formalistisen kirjallisuuskäsityksen muuttumista hermeneuttiseksi ja teoreettisella tasolla strukturalistisen ajattelun korvautumista hermeneut-

tisella. Lisäksi Meretojan oma tutkijan positio on tutkimuksessa selkeästi hermeneuttinen. Tästä seuraa esimerkiksi, että Tournier asettuu huomattavasti kiistattomammin valittuihin filosofisiin näkemyksiin kuin Robbe-Grillet ja että tutkimuksen ”lukija” myös pyrkii aktiivisesti merkityksellistämään Robbe-Grillet'n tekstiä ja muodostamaan siitä koherentimpaa kertomusta. Tällä teoreettisella tasolla tutkijan positio on siis jo lähempänä tiettyjä tutkimuksen osapuolia ja sen esittämässä historiallisessa muutoksessa tuon muutoksen toisella puolella. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö filosofisen näkemyksen ja tutkimuksen suhde olisi edelleen jännitteinen. Tutkimuksen lukijan kannalta se on ehkä jopa jännitteisempi ja monimutkaisempi kuin tutkimuksen käytännön analyyseihin sisältyvä jännite. Joka tapauksessa tutkimusta ohjaava näkökulma osoittaa, että filosofian ja kirjallisuuden suhde on monimutkaisempi kuin miltä se aluksi näyttää. Se ei koske yksinomaan filosofian soveltamista kirjallisiin teoksiin tutkimuksen sisällä, vaan myös yleisesti kirjallisuuden filosofista tutkimusta. Tämän suhteen epäsymmetria tai jännitteisyys, jonka yksi osa on filosofisten näkemysten sovittaminen kirjallisuuteen, tuntuu väistämättömältä kirjallisuudenfilosofisessa tutkimuksessa, jossa tutkijalla on (oltava) filosofinen positio ja jossa on kyse filosofian ja kirjallisuuden suhteen tarkastelusta.

Näiden kysymysten lisäksi Meretojan tutkimus nostaa toki esiin monia muitakin merkittäviä kysymyksiä ja tarjoaa lukijalleen esimerkillisiä tulkintoja sekä Robbe-Grillet'n että Tournierin teoksista ranskalaisen kulttuurin ja kertomakirjallisuuden historian taustaa vasten. Ennen kaikkea kyse on kuitenkin merkittävästä kotimaisesta kirjallisuudenfilosofisesta tutkimuksesta.